

should be noted that such integration of functioning of selected areas indicates constructive and successful arrangement of human life with clearly traced combination of social and psychological adjustment and self-actualization. This balanced combination is peculiar to a positive personality who is aware of all the dimensions of human existence in accordance with human needs and opportunities and is able to have positive experience in his/her own life.

Keywords: anticipation, success, life arrangement, positive personality.

Подано до редакції 03.07.14

УДК: 159.95

О. В. Землянська

ПРОФЕСІЙНО-ПРАВОВА КУЛЬТУРА КЕРІВНИКА

Професійно-правова культура керівника функціонує у взаємодії з іншими областями або сферами культури: політичної, моральної (етичної), естетичної, релігійної. Професійно-правову, культуру керівника можна розглядати у двох аспектах: як оцінну категорію і як змістовну. У першому випадку вона розуміється як якісний стан правового життя суспільства на кожному даному етапі його розвитку. Це дозволяє охопити й оцінити правове життя особистості в цілому й основні сфери її діяльності. Стосовно до особистості кожного керівника в розглянутому аспекті правова культура – це знання й розуміння права, усвідомлене виконання його приписань. Можна зазначити, що неможливо зробити кожного керівника юристом, але перебороти юридичну безграмотність і правовий нігілізм – це одна з умов розвитку його професійно-правової культури.

Ключові слова: особистість, керівник, культура, професійно-правова культура, правовий нігілізм.

Постанова проблеми. Головною ознакою правової держави, обов'язковою умовою його побудови є високий рівень правової культури населення, професійно-правової культури керівників і інших посадових осіб.

Без професійно-правової культури керівник не може адекватно орієнтуватися у політико-правовому просторі суспільства та одночасно забезпечувати ефективність управління підлеглими в рамках організації. Керівник повинен діяти в межах прав та повноважень, які йому надав закон. Усі акти управління (накази, інструкції розпорядження) повинні опиратися на вимоги закону. Ніякі посилення на необхідність, місцеві умови, інтереси діла і т.д. не можуть оправдати відхилення від закону [1, с. 242].

Єдиного підходу до трактування категорії професійно-правова культура, її структурних компонентів, змісту та функцій не існує, тому що поняття правової культури багатогранно. Особливістю правової культури є те, що вона являє собою не право або його реалізацію, а комплекс уявлень тої або іншої спільності людей про право, його реалізацію, про діяльність державних органів, посадових осіб.

Правова культура – це обумовлений всім соціальним, духовним, політичним і економічним ладом якісний стан правового життя суспільства, що виражається в досягнутому рівні розвитку правової діяльності, юридичних актів, правосвідомості й у цілому в рівні правового розвитку суб'єкта (людини, різних груп, усього населення), а також у ступені гарантованості державою й цивільним суспільством свобод і прав людини [4, 5].

Під професійно-правовою культурою керівника ми розуміємо певний рівень правового мислення й почуттів сприйняття правової дійсності, а також належний ступінь знання їм законів і високий рівень поваги

норм права, їх авторитету. Професійно-правова культура тісно пов'язана із правосвідомістю, опирається на неї. Правова культура є сферою загальнолюдської культури і подібно тому, як загальнонаціональна культура надає цілісність і інтегрованість громадського життя в цілому, правова культура диктує кожній особистості принципи правової поведінки, а суспільству – систему правових цінностей, ідеали, правові норми, що забезпечують єдність і взаєморозуміння правових інститутів і організацій.

Оскільки культура – вираження специфічно людського способу діяльності, оскільки вона по своїй природі нормативна, отже культурні й правові норми можуть збігатися по своєму змісту, тобто вони можуть мати ті самі правила поведінки. Культурна норма завжди соціальна, тому що соціально людська діяльність нею нормована. Нормативність культури забезпечує координацію й організацію дій індивідів, що входять у соціальне ціле. Нормативність як організаційний й координаційний засіб проявляється у формі визначення певних відносин і поведінки. Її суттю є поява об'єктивних (що не залежать від індивідів) правил поведінки й забезпечення їх виконання. Процес визначення відносин припускає їх формалізацію й стандартизацію. Інакше суб'єкт громадського життя не зміг би передбачати дії інших суб'єктів, пов'язаних з ним, і забезпечити взаємодію – глибинну основу будь-якого колективного цілого, у тому числі й суспільства. Саме інституційна система, що сформувалася та регулює поведінку людей – одна зі специфічних відмінностей людського суспільства. Норми культури визначають відносини між людьми раніше всіх інших правил поведінки. Безпосередньо виражаючи якість людини, вони утворюють найбільш глибинну нормативну систему.

Щоб зрозуміти сутність професійно-правової культури керівника необхідно розглянути її структуру.

Першим компонентом можна виділити його моральні погляди та переконання. Від них залежить якість правових знань (згідно з конкретною сферою діяльності керівника) і вмінн ними користуватися; характер ставлення до закону (почуття поваги до нього, почуття законності); готовність виконувати правові норми. Іншим структурним компонентом є правова діяльність, що сприяє зміцненню законності й правопорядку, а також здійснює контроль над виконанням правових норм не тільки керівником, а й його підлеглими. Правова культура третього рівня являє собою наукові знання про сутність, характер і взаємодію правових явищ взагалі, усього механізму правового регулювання, а не якихось окремих напрямків. Під впливом навколишнього середовища формуються уявлення про необхідні правила взаємин між людьми. Поряд із цим керівник опановує правові знання й уміння, основу правосвідомості. Сюди входять конкретні правові норми (кримінального, адміністративного, сімейного й т.д. права), основні положення правової теорії. Цей рівень розвитку правової свідомості визначає наскільки керівник інформований в правовому відношенні, наскільки глибоко освоєні їм такі правові феномени, як цінність прав і свобод людини, цінність правової процедури при рішенні ділових спорів, пошуку компромісів і т.д.

Правосвідомість являє собою результат і процес відбиття права у свідомості керівників, посадових осіб та інших людей. Вона втілюється в сукупності знань і оцінок як самого права, так і реальної практики правових відносин, що існують у даному суспільстві. Зазвичай виділяють кілька рівнів правової свідомості: повсякденний, професійний (спеціальний) і теоретичний [6].

Особливістю повсякденного рівня правосвідомості є те, що його обмежено повсякденними рамками життя людей при їх зіткненні із правовими явищами. Повсякденна правова свідомість реалізується людьми, які у своїй діяльності керуються правовими почуттями, правовими навичками, правовими звичками й несистематично придбаними правовими знаннями.

Правові почуття містять у собі суб'єктивну установку стосовно різних сторін і ознак соціальної дійсності. Люди здатні, наприклад, мати почуття свободи й незалежності, почуття обов'язку перед іншою особою або суспільством, почуття справедливості та інше. Як правові навички виступають уміння робити необхідні для правового спілкування зовнішні дії (вибір належного контрагента, висновок угоди, відшкодування збитку й т.д.) як затверджені стереотипні прийоми. Правові навички звільняють свідомість індивідуума від необхідності щоразу обмірковувати спосіб регуляції таких дій. Вони дозволяють йому зосередитися переважно на осмисленні загальних цілей своїх дій, умов і засобів їх виконання, на контролі й оцінці результатів. Правова звичка – це стійка внутрішня потреба індивіда в постійному дотриманні стандартів поведінки, що стосуються до права. До розряду правових можна віднести такі звички, як виконання обіцяного, надання послуг за надані послуги й т.д. У звичках відкладається й “спресовується” певне, досвідом власного життя перевірене знання права. Багато правознавців схильні вважати, що

ступінь розвиненості й поширеності правових навичок і звичок у суспільстві є зримим і вагомим показником стану правової культури суспільства.

Своєрідність правовим навичкам, почуттям і звичкам надають соціокультурні традиції й національно-психологічні особливості того або іншого народу. Так, англійцями поняття загальнообов'язковості соціальних норм, правил і поняття своїх власних прав сприймається як нерозривне ціле. Національна якість англійців – загострене усвідомлення власних прав. Вони переконані, що “закони існують як для того, щоб тримати у вузді недисципліновану частину населення, так і для того, щоб люди могли опиратися на них у випадку несправедливості влади”. Що ж стосується традиційно мислячих китайців, то, по вкоріненні у них конфуціанським уявленням, право зовсім не є ані необхідно, ані навіть нормальною основою розумно організованого суспільства. Скоріше, право є ознакою недосконалого, погано влаштованого суспільства.

Несистематично придбані правові знання присутні у вигляді уривчастих відомостей, думок, оцінок, установок, образів повсякденної свідомості. Повсякденний рівень правової культури формується засобами масової інформації, інтернетом, літературою, кіно й т.д. Саме по собі телебачення, преса, радіо не мають відносин до правової культури, але своїми засобами вони постійно поповнюють її “фонди” [3].

Наступним рівнем правової свідомості є професійний. Він складається з осіб, що спеціально займаються правовою діяльністю, наприклад, юристів, керівників, посадових осіб. Цьому рівню властива систематизованість знання й розуміння правових явищ і відповідної області професійної діяльності.

Нарешті, третій, найвищий рівень правової свідомості – теоретичний. Він припускає наукові знання про сутність, характер і взаємодію правових явищ всього правового життя суспільства, цілісного механізму правового регулювання, а не якихось його окремих проявів (як це розглядається на професійному рівні). Теоретична правова свідомість своїм найближчим завданням бачить не регулювання вчинків, поведінки людей у сфері права, а націлена на перетворення, зміну правової свідомості, для того, щоб воно (по втримуванню, по будові й т.д.) відповідало об'єктивним параметрам права, правовим нормам на рівні сучасності. Цією діяльністю займаються люди, що мають високу юридичну підготовку, – теоретики, викладачі. Вони професійно зайняті в сфері духовної культури, за допомогою відповідних засобів і процедур розвивають юридичну науку, розробляють правові дисципліни, що входять до неї, виробляють науково-практичні рекомендації законодавчим і правозастосовним органам у суспільстві. Необхідно пам'ятати, що виділення різних верств, рівнів і форм правової свідомості не означає того, що в реальній, живій правовій дійсності вони ізольовані один від одного, існують в “чистому” виді й не контактують між собою. Навпаки, взаємодіючи, вони різноманітно сполучаються, проникають один в одного.

Рівень розвитку правової свідомості керівника повинен бути зафіксований у реальній правовій діяльності, якою він займається. При безпосередньому щоденному

зіткненні із правовими поняттями і явищами в них виробляється професійно-правова культура.

Структуру професійно-правової культури особистості можна розбити також на такі елементи, як: психологічний (правова психологія), ідеологічний (правова ідеологія), поведінковий (юридично значима поведінка). Виділення структурних елементів правової культури досить умовно, тому що немає правової діяльності, здійснюваної окремо від правової свідомості, правосвідомість може з'явитися лише в правовій діяльності і її результатах – правових актах. Професійно-правова культура керівника означає його правову освіченість, включно з правосвідомістю, умінням й навичками користуватися правом, підпорядкуванням своєї поведінки вимогам юридичних норм. Говорячи про функції професійно-правової культури, ми можемо виділити такі функції, як пізнавально-перетворювальна, регулятивна, комунікативна (зв'язок), ціннісно-нормативна й прогностична.

Ціннісно-нормативна функція правової культури проявляється в різноманітних фактах, які здобувають ціннісне значення, відображаючись у свідомості керівника та його учинків. Виходячи із цього, правові норми, інші складові правової культури суспільства виступають об'єктами оцінки. Регулятивна функція спрямована на забезпечення стійкого динамічного розвитку правової поведінки з урахуванням змін, що відбуваються у правовій системі й суспільства в цілому.

Під комунікативною функцією розуміється встановлення зв'язку між керівником, підлеглими в правовому полі ділових відносин (через спілкування в сфері права). Забезпечуючи спілкування у юридичній сфері, вона існує через це спілкування й впливає на нього.

Прогностична функція охоплює усі правові акти управління (накази, інструкції, розпорядження) й реалізацію їх, забезпечення правомірної поведінки працівників, їх соціальної активності, включає аналіз тенденцій, характерних для всього правового поля.

Можна відзначити, що неможливо зробити кожного керівника юристом, але перебороти юридичну безграмотність і правовий нігілізм – це одна з умов розвитку його правової культури. Правовий нігілізм представників влади, які зловживають своїм положенням, згубно позначаються на рівні культури в цілому, включаючи й політичну й моральну.

У цьому зв'язку хочеться привести й висловлення відомого російського філософа І.О. Львіна: "...народ, що не знає законів своєї країни, веде позаправове життя, або задовольняється нестійкими зачатками права. Народу необхідно знати закони, це входить до складу правового життя, тому для нас є небезпечним такий порядок, при якому народу недоступне знання права. Людині, як істоті духовній, неможливо жити на землі поза правом..." [3, с. 41].

Правова культура взаємодіє з іншими сферами суспільної культури: політичною, моральною, релігійною, естетичною і т.д., при цьому, у специфічному змісті правової культури обов'язково проявляються риси й особливості, властиві як пануючій культурі даного суспільства, так і окремим її областям.

Розглянемо основні елементи механізму діяльності, спрямованої на підвищення правової культури людини.

Насамперед, це конкретні способи організації процесу формування культури, такі як правове навчання, правова робота у зв'язку з тими або іншими конституційними заходами (референдуми, вибори й т.д.), пропаганда права засобами масової комунікації, художньою літературою.

До методів формування правової культури відноситься правова освіта. Процес поширення правових знань служить росту загальної правової культури. Головна його ціль – формування поваги до права й законності як ціннісної установки широких верств населення, оволодіння населенням основами юридичних знань, розуміння соціальної і юридичної відповідальності. "Така робота піднімає індивідуальну правосвідомість особистості до розуміння найбільш загальних юридичних принципів і вимог, що відповідають інтересам усього суспільства, держави". Формування позитивного відношення до закону, права, знання громадянами своїх прав і обов'язків перед державою і суспільством є складовою частиною правової культури.

Система заходів правового навчання містить у собі роботу спеціальних правових курсів, шкіл, семінарів, проведення яких здійснюють державні й суспільні органи, як на комерційній, так і на бюджетній основі. Завдання формування правової культури – ознайомити населення зі зразками й ідеалами, правовим досвідом і традиціями тих країн, де рівень правової захищеності, а, отже, і рівень правової культури є вищим. Нажаль, у цей час ціннісний, емоційний вплив правового виховання дуже сильно обмежений реальною правовою практикою, тому що неможливо сформувати в людини повагу до тих цінностей, які відсутні у свідомості й діяльності людей суспільства й не завжди досвід інших країн можна застосувати в нашій країні. Порожні декларації й демагогічні заяви (як політичними лідерами перед населенням, так і керівниками та іншими посадовими особами) згубно позначаються на процесі формування правової культури людей.

Велику роль у роботі по формуванню правової культури відіграють засоби масової інформації. До форм такої роботи через засоби масової інформації належать бесіди на правові теми, дискусії з актуальних питань політико-правових відносин, тематичні передачі типу "Людина і закон", коментарі нового законодавства фахівцями й т.д. Практикою вироблені такі форми масової правової роботи, як лекційна пропаганда, усілякі лекторії по юридичній тематиці, тижні, декади, місячники правових знань, науково-практичні конференції, збори. Однак, у зв'язку з викривленням суспільної свідомості й переорієнтацією людських цінностей, що відбулася в нашій країні за останні десятиліття, їх вага зменшилася. Ця форма роботи не користується популярністю в суспільстві й проводиться тільки в період виборчих або інших конституційно необхідних заходів.

Немаловажну роль у формуванні правової культури суспільства грають такі засоби інформації, як Інтернет, статті у газетах, журналах, кіно, телебачення, театральні постановки. Однак, більшості журналістських публікацій і сценаріїв фільмів не вистачає глибини й всебічності при дослідженні проблеми формування почуття поваги до прав, свобод людей, роз'яснення нових юридичних

видів соціалізації людини. Закони жанру, характерні для засобів масової інформації, припускають сенсаційність при відборі матеріалу. Це призводить до певного зсуву ракурсу, розглянутої журналістом події на “криваві розбірки”, опис патології злочинців (сексуальний маніяк і інше), утрирування витонченості або жорстокості злочинного злочину.

Професійно-правова культура керівника припускає вміння грамотно і юридично обґрунтовано говорити. Розкриття правової термінології, мови юридичних актів, тлумачення й роз’яснення змісту законів є складовою частиною правової освіти керівника.

Для керівника мати високий рівень професійно-правової культури означає – бути майстром своєї справи в сфері правопорядку. З іншого боку, правовий нігі-

лізм (антипод професійно-правової культури) керівників, обхід закону, зловживання правом, зневага правами людини згубно позначається на рівні культури в цілому.

Формування професійно-правової культури керівників – це складний і тривалий процес, що зачіпає всі сторони управлінської діяльності. Засобами формування професійно-правової культури є пропаганда права, розвиток у керівників юридичних знань, практичне зміцнення законності, наявність сильної юридичної науки, удосконалення системи правових актів, що досягається завдяки наявності в державі демократичної, ефективної конституції й високій правовій і техніко-юридичній якості законів і підзаконних актів. Приклад керівників, посадових осіб дуже впливає на процес формування правової культури підлеглих.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бандурка А. М. Психологія керівника: [моногр.] / А. М. Бандурка, Е. В. Землянська. – Харків: Золота мілья, 2013. – 720 с.
2. Бандурка А. М. Професіоналізм і лідерство / А. М. Бандурка, С. П. Бочарова, Е. В. Землянська. – Харків: Титул, 2006. – 578 с.
3. Ильин И. А. О сущности правосознания / И. А. Ильин. – М: Норма, 1993. – 65 с.
4. Смоленский М. Б. Правовая культура, лич-

ность и гражданское общество в России: Формула взаимозависимости / М. Б. Смоленский // Правоведение. – 2003. – № 1. – С. 197–204.

5. Никитин А. Ф. Что такое правовая культура / А. Ф. Никитин. – М: Просвещение, 1988. – 40 с.

6. Чуфаровский Ю. В. Юридическая психология: [учеб. пособ.] / Ю. В. Чуфаровский. – М.: Проспект, 2009. – 480 с.

REFERENCES

1. Bandurka, A. M., Zemlyansky, Ye. V. (2013). *Psikhologiya rukovoditelya: [monogr.] [Psychology of supervisor: monograph]*. Kharkov : Zolotaya milya [in Russian].
2. Bandurka, A. M., Bocharova, S. P., Zemlyansky, Ye. V. (2006). *Professionalizm i liderstvo [Professionalism and leadership]*. Kharkov : Titul [in Russian].
3. Ilin I. A. (1993). *O suschnosti pravosoznaniya [On the essence of legal consciousness]*. Moscow : Norma [in Russian].

4. Smolenskiy, M. B. (2003). *Pravovaya kultura, lichnost i grazhdanskoye obschestvo v Rossii: Formula vzaimoobuslovlennosti [Legal culture, personality and civil society in Russia: the formula of codependence]*. *Pravovedeniye – Jurisprudence, 1*, 197–204 [in Russian].

5. Nikitin, A. F. (1988). *Chto takoye pravovaya kultura [What is legal culture]*. Moscow : Prosvescheniye [in Russian].

6. Chufarovskiy, Yu. V. (2009). *Uridicheskaya psikhologiya: [usheb. posob.] [Juridical Psychology: tutorial]*. Moscow : Prospect [in Russian].

Е. В. Землянская

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПРАВОВАЯ КУЛЬТУРА РУКОВОДИТЕЛЯ

Главным признаком правового государства, обязательным условием его построения является высокий уровень правовой культуры населения, профессионально-правовой культуры руководителей и других должностных лиц. Правовая культура взаимодействует с другими сферами общественной культуры: политической, нравственной, религиозной, эстетической. Профессионально-правовая культура руководителя тесно связана с его правосознанием, опирается на него. Чтобы понять сущность профессионально-правовой культуры руководителя, необходимо рассмотреть ее структуру. Первым компонентом можно выделить нравственные взгляды, убеждения. От них зависит качество правовых знаний и умений ими пользоваться; характер отношения к закону (чувство уважения к нему, чувство законности); готовность исполнять правовые нормы. Вторым структурным компонентом является правовая деятельность, которая содействует укреплению законности и правопорядка, а также осуществляет контроль над исполнением правовых норм. Правовая культура третьего уровня представляет собой научные знания о сущности, характере и взаимодействии правовых явлений вообще, всего механизма правового регулирования, а не каких-то отдельных направлений. Нужно отметить, что невозможно сделать каждого руководителя юристом, но преодолеть юридическую безграмотность и правовой нигилизм – это одно из условий развития его правовой культуры.

Ключевые слова: личность, руководитель, культура, профессионально-правовая культура, правовой нигилизм.

O. V. Zemlianska

PROFESSIONAL AND LEGAL CULTURE OF LEADER

The main feature of a legal state, the main condition of its construction is a high level of legal culture, professional and legal culture of managers and other officers. There is no unified approach to the interpretation of the category of legal culture and its structural components, content and functions due to the fact that the concept of legal culture is mul-

tifaceted. Legal culture interacts with other areas of public culture: political, moral, religious, aesthetic. Professional and legal culture of a leader is closely related to his/her sense of justice and it is based on it. To understand professional and legal culture it is necessary to consider its structure. As the first component of it moral attitudes and beliefs can be distinguished. They determine the quality of legal knowledge and skills to use them; the nature of the attitude towards the law (sense of respect for it, sense of legitimacy); willingness to adhere to legal norms. The second structural component is a legal activity, which helps to strengthen the legitimacy, as well as to control over the implementation of laws. Legal culture of the third level is a scientific knowledge of the essence of nature and the interaction of legal phenomena in general, the whole mechanism of legal regulation. Isolation of the structural elements of professional and legal culture is rather arbitrary, as there is no legal activity carried out separately from the legal consciousness, legal consciousness can appear only in the legal activities and their results – legal actions. Professional and legal culture of a leader's personality is the legal education including the sense of justice, the ability and the skills to use the law, the compliance with behavior requirements of legal rules. It should be noted that it is impossible to make each manager a lawyer, but one of the conditions for the development of legal culture is overcoming the legal illiteracy and legal nihilism.

Keywords: personality, leader, culture, professional and legal culture, legal nihilism.

Подано до редакції 25.06.14
